

I. Connerty, e. a., *365 Soldaten uit de Grootte Oorlog* (Tielt: Lannoo, 2001, 349 blz., €21,50, ISBN 90 209 4529 7).

De Eerste Wereldoorlog leeft nog steeds in het West-Vlaamse leper. Dagelijks blazen de trompetters van de Ieperse brandweer in de vroege avond de 'Last Post', het muziekstuk dat werd uitgevoerd ter ere van de soldaten die niet meer naar huis terugkeerden. Deze ceremonie wil men in stand houden en men hoopt dat ondermeer te verzekeren met de opbrengst uit de verkoop van het bovengenoemde boek. De vooruitzichten lijken gunstig want de belangstelling voor de Eerste Wereldoorlog is de laatste jaren toegenomen en Ieper is weer uitgegroeid tot een voornamelijk bedevaartsoord voor de Britten en de bewoners van hun toenmalige imperium. Het aantal Britse soldaten dat er het leven liet ligt, grof geschat, rond de 200.000 en het aantal dode Duitsers zit dicht in de buurt van dat getal. Overal verspreid in het landschap liggen de kerkhoven waar de doden rusten. En wie de gebeitelde lijsten bekijkt van de gesneuvelden, van wie men niet weet waar ze begraven liggen, beseft dat onder de velden en bossen nog vele stoffelijke resten verborgen liggen.

Het boek biedt een stevige historische context verdeeld in vier hoofdstukken die elk kort een van de vier zogenaamde 'veldslagen' van Ieper beschrijven. Vervolgens verneemt de lezer meer over de geschiedenis van de Menenpoort, het voornaamste monument van de stad. Via deze stadspoort trokken de troepen in de richting van de Duitsers. Voor velen was die voettocht een enkele reis. Na de oprichting van het monument in de jaren twintig vormde de poort het decor voor het blazen van de 'Last Post' tot op de huidige dag. Tenslotte volgt de hoofdmoot van het boek, 365 korte, vaak summier, fragmenten, zoveel dagen als het jaar telt, waarin telkens een gesneuvelde herdacht wordt door kort te vertellen wie hij was en onder welke omstandigheden hij het leven liet. Sommige soldaten hebben maar weinig gegevens nagelaten en zelfs hun sneuvelen is vaak mager gedocumenteerd met een opmerking als: 'dood door granaatscherven'. Soms krijgen wij wel een erg heroïsch beeld voorgeschoteld terwijl de tamelijk nuchtere lezer zich afvraagt of de betrokkene wel beseft wat oorlog inhield. Anderen wisten dat maar al te goed. De scherpshutters doodden hun slachtoffers weloverwogen en doelbewust, liefst met een kogel in het hoofd. Ook sommigen van de Britse militairen gedroegen zich bepaald kil en moordlustig. Maar meestal kwam de dood onverwacht, was hij anoniem en door niemand persoonlijk gewild. De alomtegenwoordige artillerie zorgde daarvoor. Een korte omschrijving op pagina 80 geeft weer waar al dat sneuvelen uiteindelijk op uitdraaide: 'Nog maar wat menselijk slijb voor de grimmige Vlaamse velden.'

Het is een welkom boek — ook al zijn er enkele schoonheidsfoutjes die hieronder aan bod komen — want het vult een hiaat tussen beschrijvende reisgidsen en gedegen historische studies. Het zal velen helpen die dit stuk front op een bewuste manier bezoeken. De foto's zorgen er bovendien voor dat de vele dode soldaten een gezicht krijgen. In dat verband wijs ik vooral op de laatste dode op pagina 327. Hij is een Duitser en valt buiten de reeks van de 365 Britten en hij staat op de foto met vrouw en twee kleine kinderen. Op deze foto heeft de Brit die het prentje van het lijk roofde, geschreven dat het 'a sad picture' is. Ik heb geen moeite om zijn mening bij te treden. Door enkele foto's van het geschonden landschap kan de hedendaagse bezoeker zich een beeld vormen van de toenmalige omgeving en dat is geen overbodige luxe. Het feit dat het boek deels vertaald Brits werk is, levert soms nadelen op zoals op pagina 33 waar Duitsland en zijn bondgenoten anachronistisch voorgesteld worden als 'Asmogendheden' in plaats van als 'centrale mogendheden' en op pagina 156 waar wij als onderschrift bij een neergestort vliegtuig vinden dat het een 'Handley-Pagina-bommenvliegtuig' is. Het gaat om

een Handley Page naar de naam van de Britse vliegtuigenfabriek en toestellen met dergelijke capaciteiten noemen we 'bommenwerpers'. Dit zijn enkele schoonheidsfoutjes die er uitgefilterd hadden moeten worden.

Wie in de buurt passeert, moet de tijd nemen om even aan de Menenpoort te wachten op de mannen met hun klaroenen. Ze hebben die klus ondertussen al meer dan 250.000 maal geklaard, een klus die ze als een eer beschouwen. Komen zullen ze... Ze maken van de plaats een *lieu de mémoire* waar de geschiedenis voelbaar aanwezig blijft.

Luc Vandeweyer

J. Kramer-Vreugdenhil, *Eilandbewoners. Bezetting en inundatie in drie Walcherse dorpen. Aagtekerke, Grijpskerke, Meliskerke 1918-1950* (Dissertatie Vrije Universiteit Amsterdam; Waalre: J. Kramer-Vreugdenhil, 2001, 332 blz., ISBN 90 9015187 7).

De Tweede Wereldoorlog is voltooid verleden tijd. Alle aspecten van oorlog en bezetting zijn nu wel zo'n beetje uitgezocht, zou je zeggen. Toch biedt de studie van Kramer-Vreugdenhil in aanzet een waardevolle aanvulling. Zij behandelt de geschiedenis van de bezetting van Walcheren en de wijze waarop de bewoners van drie Walcherse dorpen deze bezetting hebben beleefd als een episode in een verhaal over de modernisering van een kleinschalig orthodox-protestants landbouwgebied. Anders gezegd: de oorlog is in dit boek een episode, één van de factoren die bijdroegen aan de ingrijpende veranderingen op Walcheren in de eerste helft van de twintigste eeuw, een proces dat bezegeld werd met de grootschalige herverkaveling van het landbouwgebied in de eerste jaren na de oorlog.

Met grote empathie schetst de auteur het eenvoudige vooroorlogse plattelandsleven, doordrenkt met alle mogelijke varianten van protestantse orthodoxie. Welgekozen details omtrent nuptualiteit, tuchttoefening, armenzorg en organisatielevens typeren de overeenkomsten en verschillen in levensbeschouwing. Al te diep graven deze observaties overigens niet, een antropologisch perspectief zoals gehanteerd door Jojada Verrips in zijn studie *En boven de polder de hemel* over de Alblasserwaard en door Rob van der Laarse in zijn boek *Bevoogding en bevinding* over verzuiling in Woerden, is niet gekozen. Beide klassiekers, die toch de nodige aanknopingspunten bieden voor het duiden van moderniseringsprocessen in een orthodoxe omgeving, zijn niet geraadpleegd.

De kern van het boek wordt gevormd door de hoofdstukken over de Tweede Wereldoorlog. Ruime aandacht is er voor de opvattingen van de vooraanstaande Biggekerkenaar A. Janse, die onderwerping aan het Duitse gezag voorstond. Janse, gereformeerd voorman en redacteur van een protestants-christelijk blaadje, had aanvankelijk invloed op de gereformeerde predikant M. Vreugdenhil, vader van de auteur van het boek, zo valt uit de flaptekst op te maken. Spoedig stond Janse in zijn onderwerping aan de Duitsers en zijn veroordeling van verzetsactiviteiten alleen, al was met name onder de bevindelijke leden van de gereformeerde gemeenten sprake van lijdelijkheid en gehoorzaamheid aan de bezetter.

Ook het verzet tegen de Duitse bezetter wordt in detail uit de doeken gedaan, waarbij Kramer zich baseert op 'gesprekken' met betrokkenen. Overigens wordt in de annotatie en de lijst van bronnen niet duidelijk gemaakt waar de neerslag (geluidsdragers, transcripties) van deze gesprekken berust. Door de alomtegenwoordigheid, vanaf 1942, van Duitse militairen in het gebied, was van verzet overigens nauwelijks sprake, terwijl een groot deel van de be-